

Η πρακτική και πολιτική διάσταση της φιλοσοφίας

ΚΕΙΜΕΝΟ ΑΝΑΦΟΡΑΣ: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ, Προτρεπτικός πρὸς Θεμίσωνα, αποσπάσματα 8-9

ΠΡΩΤΟΤΥΠΟ	ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	
Τὰ ὑποκείμενα πρὸς τὸν βίον, οἷον τὸ σῶμα καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, ὑπόκειται ἡμῖν, καθάπερ ὄργανά τινα, τούτων δ' ἡ χρῆσις ἐπικίνδυνός ἐστιν, καὶ πλέον ἀπεργάζεται θάτερον τοῖς μὴ αὐτοῖς χρωμένοις δεόντως. Δεῖ τοίνυν ὀρέγεσθαι τῆς ἐπιστήμης κτᾶσθαι τε αὐτὴν καὶ χρῆσθαι αὐτῇ προσηκόντως, δι' ἧς πάντα ταῦτα εὖ θησόμεθα. Φιλοσοφητέον ἄρα ἡμῖν, εἰ μέλλομεν πολιτεύσεσθαι ὀρθῶς καὶ διαΐξιν ὠφελίμως τὸν ἑαυτῶν βίον. Ἐπεὶ τοίνυν ἄλλαι μὲν εἰσιν αἱ ποιοῦσαι ἐπιστῆμαι ἕκαστον τῶν πλεονεκτημάτων ἐν τῷ βίῳ, ἄλλαι δὲ αἱ χρώμεναι ταύταις, καὶ ἄλλαι μὲν αἱ ὑπηρετοῦσαι, ἕτεραι δὲ αἱ ἐπιτάττουσαι, ἐν αἷς ὡς ἂν ἡγεμονικωτέραις ὑπαρχούσαις ἐστὶν τὸ κυρίως ὄν ἀγαθόν. Εἰ τοίνυν μόνη ἡ ἔχουσα τὴν ὀρθότητα τοῦ κρίναι	Τὰ διαθέσιμα στοιχεία για τὴν ἐξυπηρέτηση τῆς ζωῆς μας, ὅπως τὸ σῶμα καὶ αὐτὰ που σχετίζονται με τὸ σῶμα, διατίθενται σ' ἐμᾶς, ακριβῶς σαν κάποια ὄργανα, ἡ χρῆση τους ὁμῶς εἶναι ἐπικίνδυνη καὶ γι' αὐτὸ μάλιστα (τὰ διαθέσιμα στοιχεία) προκαλοῦν τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα σε ἐκείνους που δὲν τὰ χρησιμοποιοῦν ὅπως πρέπει. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἐπιζητούμε με ζήλο τὴν ἐπιστῆμη καὶ νὰ τὴν αποκτούμε καὶ νὰ τὴ χρησιμοποιοῦμε με τὸν κατάλληλο τρόπο μέσω τῆς οἱοίας (=ἐπιστήμης) ὅλα αὐτὰ (=τὰ διαθέσιμα στοιχεία) θὰ τὰ τακτοποιήσουμε/διευθετήσουμε σωστά. Πρέπει λοιπὸν ἐμεῖς νὰ φιλοσοφοῦμε εφόσον σκοπεύουμε νὰ λειτουργοῦμε ὀρθά ὡς πολῖτες καὶ νὰ διάγουμε με ἐπωφελῆ τρόπο τὴ δική μας ζωή. Επιπλέον λοιπὸν εἶναι ἄλλες αφενὸς οἱ ἐπιστῆμες που δημιουργοῦν καθένα ἀπὸ τὰ πλεονεκτήματα στὴ ζωὴ μας, κι αφετέρου εἶναι ἄλλες οἱ ἐπιστῆμες που σχετίζονται με τὴ χρῆση αὐτῶν, ὅπως ἄλλες εἶναι οἱ ἐπιστῆμες οἱ βοηθητικές κι ἄλλες οἱ καθοδηγητικές, καὶ σ' αὐτές τις τελευταίες -καθὼς μποροῦν νὰ εἶναι οἱ πιο σπουδαίες- ενυπάρχει ὁ ἀπώτατος σκοπός/ τὸ κυρίως ἀγαθόν. Εἰς λοιπὸν μόνον ἡ ἐπιστῆμη που διαθέτει τὴν ὀρθὴ ικανότητα τῆς κρίσης	Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΔΙΑΘΕΤΕΙ «ΕΡΓΑΛΕΙΑ» ΓΙΑ ΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ –παραδείγματα Η ΧΡΗΣΗ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΜΕ ΤΡΟΠΟ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟ 1. Ποιο είναι το νόημα του ὅρου βίος; 2. Με ποια εργαλεία εἶναι ἐφοδιασμένος ὁ ἄνθρωπος για νὰ περάσει τὴ ζωὴ του; 3. Πὼς χαρακτηρίζει ὁ φιλόσοφος τὴ χρῆση τῶν εργαλείων καὶ γιατί; Η ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΓΝΩΣΕΩΝ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΛΛΗΛΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥΣ ΜΕΙΩΝΕΙ ΤΗΝ ΕΠΙΚΙΝΔΥΝΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΑΚΗΣ ΧΡΗΣΗΣ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΕΡΓΑΛΕΙΩΝ 4. Πὼς μπορεῖ νὰ γίνῃ σωστὴ χρῆση τῶν εργαλείων που ἐξυπηρετοῦν τὴ ζωή; ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ: Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ ΚΑΛΟΥΣ ΠΟΛΙΤΕΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΕΙ ΤΗΝ ΩΦΕΛΙΜΗ ΖΩΗ 5. Τί προσφέρει ἡ φιλοσοφία στὸν ἄνθρωπο; 6. Ποιο εἶναι τὸ περιεχόμενο τοῦ ὅρου πολιτεύομαι; ΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΓΝΩΣΕΩΝ ΑΝΑΛΟΓΑ ΜΕ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥΣ 7. Ποιες εἶναι οἱ κατηγορίες τῶν γνώσεων; 8. Τί προσφέρει κάθε εἶδος γνώσης; 9. Σε ποιες γνώσεις βρίσκεται τὸ πραγματικὸ ἀγαθόν; 10. Ποια ἡ σημασία τοῦ κυρίως ἀγαθοῦ; ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ: Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΕΜΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΗΝ ΟΡΘΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΦΡΟΝΗΣΗ 11. Ποια εἶναι τὰ χαρακτηριστικά τῆς φιλοσοφίας;

καὶ ἡ χρωμένη τῷ λόγῳ καὶ ἡ θεωροῦσα τὸ ὅλον ἀγαθόν, ἣτις ἐστὶ φιλοσοφία, δύναται χρῆσθαι πᾶσι	καὶ χρησιμοποιεῖ τὴ λογικὴ καὶ συλλαμβάνει τὸν ἀπώτατο σκοπὸ -ἡ ὁποία εἶναι ἡ φιλοσοφία- ἔχει τὴ δύναμιν νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ ὅλα (ὅλες τις γνώσεις) καὶ νὰ τὰ (τις) καθοδηγῇ σύμφωνα με τὴ φύσιν, πρέπει νὰ φιλοσοφούμε με κάθε τρόπο, με τὸ σκεπτικὸ ὅτι μόνο ἡ φιλοσοφία περιέχει μέσα της τὴν ὀρθὴ κρίσιν καὶ τὴν ἀλάνθαστη καθοδηγητικὴ φρόνηση.	12. Γιατί είναι αναγκαίο για τον άνθρωπο νὰ φιλοσοφῇ; 13. Ποιὰ ἡ σχέση τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας; 14. Νὰ σχολιαστῇ ἡ ἐπανάληψις τοῦ ρηματικοῦ ἐπιθέτου <i>φιλοσοφητέον</i> .
καὶ ἐπιτάττειν κατὰ φύσιν, φιλοσοφητέον ἐκ παντὸς τρόπου, ὥς μόνῃς φιλοσοφίας ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν.		

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΡΙΖΑ ΣΤΗ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ὑποκείμενα, ὑπόκειται < κειμαι < κει- κοι- κω- : κείμενο, κειμενικός, κειμήλιο, διακειμενικότητα, κῶμα, κωματώδης, κοίμηση, κοιμητήριο, κοίτη, κοιτίδα, κοιτώνας κ.ά.

ὄργανα, ἀπεργάζεται < ἐργάζομαι: εργασία, εργασιακός, εργάσιμος, εργαστήριο, εργάτης, εργώδης, εργατικότητα, εργατιά, εργατικός, εργαλειό, αργαλειός, ὄργανο, οργανικός, οργάνωση, οργανωτής, οργανωτικός κ.ά

χρωμένοις, χρῆσθαι < χρωμαι: χρήμα, χρηματισμός, χρήση, χρήσιμος χρήστης, χρηστός, αχρεῖος, ἀχρηστος, αχρηστία, χρώμα, ἀπόχρωση, εὐχρηστος, ευχρηστία, δύσχρηστος, φιλοχρήματος κ.ά.

κτᾶσθαι < κτωμαι: κτήμα, κτήση, κτήτορας, κτητικός, κτηματίας, κτήνος, κτηνωδία, ἀνάκτηση, ἀπόκτηση, κατακτητής, ἀκτήμονας, γαιοκτήμονας, ιδιοκτησία, κτηματαγορά, χρησικτησία, κτηνίατρος κτηνοτρόφος, κοινοκτημοσύνη κ.ά.

θησόμεθα < τίθεμαι: θέμα, θέση, θετός, θετικός, θεμέλιο, θεμελιακός, θεμελιώδης, θεσμός, θεσμικός, θεσμοθέτης, θήκη κ.ά. Σύνθετα αρσενικά ουσιαστικά με β' συνθετικό -θέτης (π.χ. καταθέτης, συνθέτης, λογοθέτης κ.τ.ό.) Σύνθετα θηλυκά ουσιαστικά με β' συνθετικό -θέση (π.χ. ανάθεση, κατάθεση, διάθεση κ.τ.ό.), -θεσία (π.χ. υιοθεσία, σκηνοθεσία, νουθεσία κ.τ.ο.). Σύνθετα ουδέτερα ουσιαστικά με β' συνθετικό -θέμα (π.χ. παράθεμα, πρόθεμα, επίθεμα κ.τ.ό.).

μέλλομεν < μέλλω: μέλλον, μελλοντικός, αμελλήτι, μελλοντολόγος, μελλονύμφος, μελλοθάνατος.

πολιτεύεσθαι < πολιτεύομαι: πολίτης, πολιτικός, πολιτική, πολιτισμός, πολιτισμένος, πολιτεία, πολιτειακός, πολιτευμα, πολιτευτής κ.ά.

διάξειν < διάγω: αγωγή, αγωγός, αγώνας, άγημα, άξονας, απαγωγή, συναγωγή, διαγωγή, εισαγωγέας, αρχηγός, στρατηγός, λοχαγός, ξεναγός, αγέλη, αγωγή, αγωγιάτης, αγωγήμος, ακτίνα, άμαξα, ανάγωγος, άξιος, εισακτέος, επαγωγός, επείσακτος, ευαγής, καταγώγιο, παιδαγωγός, παρείσακτος, παρθεναγωγείο, πλοηγός, συναξάρι, σύναξη, υδραγωγείο.

ποιοῦσαι < ποιέω -ῶ: αξιοποίηση, ἀπεριποίητος, ἀποποίηση, ἀρτοποιία, ἀρτοποιός, ἀχειροποίητος, γελωτοποιός, εἰδοποιός, εἰρηνοποιός, ἐκποίηση, ἐντατικοποίηση, ἐπιπλοποιεῖο, ἠθοποιός, θεοποίητος, κακοποιός, κοινοποίηση, μεταποίηση, οδοποιία, παραποίηση, περιποιητικός, ποίημα, ποίηση, ποιητάρης, ποιητής, ποιητικός, πολιτικοποίηση, προσποίηση, προσποιητός, υποδηματοποιεῖο, χαρτοποιία.

ἐπιτάττουσαι, ἐπιτάττειν, ἐπιτακτικὴν <ἐπιτάττω ἐπτάσσω: τάξη, τάγμα, ταγός, τακτός, τακτικός, τάμα, τάξιμο, ταξίδι, διαταγή, προστακτική, πρόσταγμα, ταξίαρχος, ταξιανθία, ταξιθέτης, σύνταξη, συνομοταξία, συνταγματάρχης, ταξινόμηση κ.ά.

ἡγεμονικωτέροις < ἡγοῦμαι: ηγεσία, ηγέτης, ηγεμονία, ηγεμονικός, ηγούμενος, ηγήτορας, αφήγηση, διήγηση (κ.τ.ό.), αφηγητής καθηγητής (κ.τ.ό.), διήγημα, αφήγημα (κ.τ.ό.), ανεξήγητος, επεξηγηματικός, διηγηματογραφία κ.ά.

ἔχουσα < ἔχω: (θ. σεχ-, έχ-, σχ-, σχε->σχη-): ανακωχή, αποχή, άσχετος, άσχημος, ενοχικός, ἔξη, ἐξής, ἐξοχή, ἐξοχος, κατεχόμενα, κατοχικός, παροχή, πάροχος, περιεχόμενο, περιοχή, πολιούχος, ραβδούχος, σκηπτούχος, σχεδόν, σχέση, σχετικός, σχήμα, σχηματικός, σχολείο, σχολή, σχολή, υπέροχος.

κρίνειν, κρίσιν < κρίνω: κρίση, επίκριση, κατάκριση, διάκριση (κ.τ.ό.), κρίμα, κριτικός, κριτήριο, κρίσιμος, κριτική, αδιάκριτος, πρόκριτος, υποκριτής, υποκρισία, διακριτικότητα, ειλικρίνεια, ευθυκρισία, ονειροκριτής, ακριτομυθία κ.ά.

δύναται < δύναιμι δυνατός, δυνατότητα, δύνη, δυνητικός, δυνάμωμα, δύναμη, δυναμικός, δυναμίτης, δυνάστης, δυναστεία, δυνάστευση, δυναστευτικός, υπερδύναμη, δυναμωτικός, ενδυνάμωση, αδύναμος, δυναμισμός κ.ά.

Α. Ο Προτρεπτικός του Αριστοτέλη

Στον *Προτρεπικό* ο Αριστοτέλης απευθύνεται στον ηγεμόνα της Κύπρου Θεμισώνα και τον παροτρύνει να επιδοθεί στη φιλοσοφία. Ο Αριστοτέλης, βέβαια, δεν στοχεύει στον Θεμισώνα. «Στην πραγματικότητα και στη βαθύτερη σημασία του το έργο είναι ένα μήνυμα προς τους νεαρούς άνδρες που συνέρρεαν στις αθηναϊκές σχολές, μια προσωπική ομολογία πίστης σε ένα ιδεώδες ζωής», τον θεωρητικό, φιλοσοφικό βίο. Ο *Προτρεπικός* συντέθηκε στα χρόνια που ο Αριστοτέλης ζούσε και δίδασκε ακόμα στην Ακαδημία. Θεωρείται βέσιμο το ότι αποτελεί απάντηση στον λόγο του Ισοκράτη *Περί ἀντιδόσεως* (δημοσιεύτηκε το 353/52 π.Φ.), στον οποίο ο ρήτορας προβάλλει ένα εκπαιδευτικό πρότυπο πολύ διαφορετικό από αυτό της πλατωνικής Ακαδημίας. Ο Ισοκράτης υποστηρίζει ότι η αληθινή φιλοσοφία δεν έχει καμία σχέση με την παράδοση μελέτης της φύσης, όπως διαμορφώθηκε από τους προσωκρατικούς, δεν απαιτεί καμία μαθηματική προπαίδεια, όπως απαιτούσε ο Πλάτων, αλλά ότι ταυτίζεται με την καθιερωμένη παιδεία, που αποβλέπει στη ρητορική ικανότητα και τις πρακτικές δεξιότητες στο στίβο της ατομικής και συλλογικής καθημερινότητας. Στην απάντηση του Αριστοτέλη, όπως τη διαβλέπουμε στον *Προτρεπικό*, είναι, έντονη τόσο η **πλατωνική επιρροή** (π.χ. η διασύνδεση φιλοσοφίας και μαθηματικών), όσο και η **σωκρατική υποθήκη**: το επιτακτικό αίτημα να μη δεχόμαστε τίποτε ως αυτονόητα καλό ή κακό, αν δεν έχει προηγηθεί προσεκτικός έλεγχος: ζωή χωρίς αδιάκοπο (αυτο)έλεγχο, δεν αξίζει να τη ζει κανείς, διακήρυξε ο Σωκράτης στην απολογία του (**ὁ ἀνεξέταστος βίος οὐ βιωτὸς ἀνθρώπῳ**). Συγχρόνως όμως –και αυτό εκπροσωπεί ιδιαίτερα την επιστημονική ιδιοσυγκρασία και έφεση του ίδιου του Αριστοτέλη– μεγάλο βάρος του έργου πέφτει στην καταξίωση της έρευνας και γνώσης της φύσης. **Ο Αριστοτέλης, ακόμα, δίνει πολύ υψηλή θέση στη φιλοσοφία και στην αξία της για μια ευτυχισμένη ζωή.** Η ύψιστη ενέργεια της ψυχής είναι η καθαρή νόηση που δεν εμπλέκεται σε πρακτικούς σκοπούς. Η φιλοσοφία, ως ελεύθερη πνευματική αναζήτηση στραμμένη στην έρευνα του θεού, του κόσμου και του ανθρώπου, βρίσκεται υπεράνω όλων των τεχνών και επιστημών· στοχεύει άμεσα στην αλήθεια και μάλιστα στην αλήθεια της φύσης.

B. Ερμηνευτικά σχόλια

Αποσπάσματα 1-7 Το κείμενο που προηγείται

Εδώ ο Αριστοτέλης απευθυνόμενος στον Θεμίσωνα έχει ήδη αναφερθεί στη λανθασμένη αντίληψη ότι η ευτυχισμένη ζωή βασίζεται στην κατοχή εξωτερικών αγαθών. Η ευτυχία δεν συνίσταται στο να έχουμε μεγάλη περιουσία, αλλά καλή ψυχική διάθεση. Γιατί ούτε ο πλούτος ούτε η δύναμη ούτε η ομορφιά χρησιμεύουν σε εκείνους που η ψυχή τους είναι σε κακή κατάσταση, αντίθετα βλάπτουν, αν δεν συνοδεύονται από φρόνηση. Γι' αυτό πρέπει να φιλοσοφούμε.

Κείμενο Αναφοράς Αποσπάσματα 8-9

Ο Αριστοτέλης προσπαθεί να αποδείξει την αναγκαιότητα της φιλοσοφικής δραστηριότητας με δύο διαφορετικά επιχειρήματα

Και οι δύο αυτές παράγραφοι από τον *Προτρεπτικό* επιχειρηματολογούν υπέρ της αναγκαιότητας της φιλοσοφίας. Γι' αυτό και κορυφώνονται με το ίδιο ρηματικό επίθετο: **φιλοσοφητέον**. Δεδομένου ότι η δοτική προσωπική του ενεργούντος προσώπου είναι το ἡμῖν, ο δεοντολογικός λόγος του Αριστοτέλη απευθύνεται σε όλους τους ανθρώπους διαχρονικά. Το κοινό συμπέρασμα των δύο παραγράφων, λοιπόν, είναι μια προτροπή στη φιλοσοφία, ακριβέστερα σε ένα φιλοσοφικό τρόπο ζωής. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει ο συγγραφέας με δύο μείζονα επιχειρήματα, ένα ανά παράγραφο.

Ο βασικός συλλογισμός

Πρώτη παράγραφος/ 1^ο Επιχείρημα

Επισημαίνεται η αναγκαιότητα της σωστής χρήσης όσων εργαλείων διαθέτουμε για τη ζωή. Προϋπόθεση της σωστής χρήσης αποτελεί η ασφαλής και ἐγκυρη γνώση (επιστήμη).

Ειδικότερα: ο άνθρωπος διαθέτει για παράδειγμα το σώμα και όσα εξυπηρετούν το σώμα,

ωσάν είδος εργαλείων (ὄργανα). Τα μέσα- ὄργανα που πρέπει να ελεγχθούν είναι το σώμα, τα μέλη του και οι δραστηριότητές του. Αυτά από μόνα τους δεν είναι ούτε κάτι καλό ούτε κάτι κακό. Η χρήση τους, όμως, ενέχει κινδύνους, και τις περισσότερες φορές προκαλούν το αντίθετο αποτέλεσμα. Κατά συνέπεια, απαιτείται (δεῖ) η ασφαλής και στέρεη γνώση (ἐπιστήμη) που θα αποτρέπει τους κινδύνους και θα συμβάλει στην καλύτερη χρήση τους (προσηκόντως), εξυπηρετώντας τον απώτερο στόχο του ανθρώπου¹.

Για να αντιμετωπιστεί η επικινδυνότητα της εσφαλμένης χρήσης των φυσικών καταβολών είναι αναγκαίο να στραφεί ο άνθρωπος στην επιστήμη που θα του επιτρέψει να τις χειραγωγήσει και να τις κατευθύνει προς το αγαθό. Η επιστήμη αυτή δεν είναι άλλη παρά η φιλοσοφία που φαίνεται να λειτουργεί ως πυξίδα που καθοδηγεί τον άνθρωπο και επιβεβαιώνεται έτσι η χρησιμότητά της για τον ανθρώπινο βίο.

Αξιοσημείωτη η κλιμάκωση: ο άνθρωπος επιζητά τη γνώση, μετά προβαίνει στην απόκτησή της με τελικό ζητούμενο όμως την εφαρμογή της και τη χρήση της και μάλιστα τη σωστή χρήση της (προσηκόντως χρῆσθαι). Και αυτό, διότι συμβαίνει πολλές φορές να γνωρίζει ο άνθρωπος το σωστό, αλλά να μη θέλει ή να μην μπορεί να το εφαρμόσει. (ὀρέγεσθαι-κτᾶσθαι-χρῆσθαι).

Φιλοσοφητέον ἄρα ἡμῖν (= χρῆ ἡμᾶς φιλοσοφεῖν), εἰ μέλλομεν ὀρθῶς πολιτεύσεσθαι καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον δι᾽ ἑξῆς ὠφελίμως. Στην περίοδο αυτή ο Αριστοτέλης ξεκαθαρίζει πως η επιστήμη που ανέφερε προηγουμένως είναι η φιλοσοφία στην οποία πρέπει να εντρυφήσει ο άνθρωπος για να έχει θετικά

¹ Αξίζει να προσθέσουμε τα εξής: Με αφετηρία τη διϋστική προσέγγιση του Πλάτωνα για τη σχέση ψυχής και σώματος ο Αριστοτέλης συμπέρανε ότι τι σώμα και η ψυχή αποτελούν έναν συνδυασμό με στοιχεία που αλληλοσυμπληρώνονται. Στο έργο του *Περί ψυχής* κατέληξε στην ιδέα ότι δεν μπορούμε να συλλάβουμε την ψυχή ανεξάρτητα από το σώμα που ανήκει. Η ψυχή μάλιστα διαθέτει ορισμένες ικανότητες που εκτελούνται μέσω των σωματικών οργάνων. Τα « εν τη ψυχή γιγνόμενα » είναι σύμφωνα με τον Σταγειρίτη φιλόσοφο τρία: τα πάθη, αι δυνάμεις και αι ἐξεις. Τα αριστοτελικά πάθη (που αλλού χαρακτηρίζονται από τον ίδιο ως ἄλογες παρορμήσεις της ψυχής) δεν είναι παρά καθαρά βιολογικές ιδιότητες που ο άνθρωπος διαθέτει μόνο ως βιολογικό είδος, επειδή δηλαδή είναι άνθρωπος. Η φύση όχι μόνο έβαλε στην ψυχή του ανθρώπου τα πάθη αλλά τον προίκισε και με τη δυνατότητα συμμετοχής σε αυτά με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό βαθμό ο καθένας (δυνάμεις). Εφόσον λοιπόν ο άνθρωπος διαθέτει φυσικές καταβολές, το σώμα, τα πάθη, τις δυνάμεις, είναι δυνατόν αυτά να χρησιμοποιηθούν με καλό ή με κακό τρόπο γιατί δεν υπάγονται στον τομέα της ηθικής αλλά μόνο στη βιολογική υπόσταση του ανθρώπου. Η φιλοσοφία ως στέρεη γνώση (επιστήμη) έχει τη δυνατότητα να ελέγξει όλα αυτά τα μέσα που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος και τον βοηθάει να πετύχει το τέλος της ζωής του. Ασημακοπούλου Δώρα, *Αρχαία Ελληνικά*, εκδ. Άλκιμο, Ιούλιος 2019.

αποτελέσματα στη ζωή του. Τα αποτελέσματα αυτά αφορούν δύο πτυχές της ανθρώπινης δράσης: τη σχέση του ελεύθερου πολίτη με την κοινωνία στην οποία ζει (βλ. Φάκελο Υλικού, σχόλιο σελ. 23) και την επιλογή του ωφέλιμου βίου. Η φιλοσοφία λοιπόν είναι απαραίτητη κατά τρόπο διττό, εάν θέλουμε να παρακολουθούμε σωστά τις κρατικές υποθέσεις (πρωτύτερο) και να διαμορφώνουμε επωφελώς την ιδιωτική μας ζωή.

Το συμπέρασμα διατυπώνεται με ύφος δεοντολογικό, στο πλαίσιο ενός υποθετικού συλλογισμού. Αποκτά μάλιστα μια διάσταση διαχρονική όπως αποκαλύπτεται με τη δοτική προσωπική του ενεργούντος προσώπου *ἡμῖν*.

Η φιλοσοφία είναι αναγκαία για κάθε άνθρωπο κάθε εποχής.

Σχετικά με το πρώτο αποτέλεσμα που σχετίζεται με τη **δράση του ανθρώπου μέσα στην πόλη** πρέπει να επισημανθεί η σημασία που έχει για τον αρχαίο Έλληνα η **ενεργητική συμμετοχή του στην πολιτική ζωή**. Η συμμετοχή αυτή τονίζεται με κάθε τρόπο με τους **μύθους** (πρβ. *Πρωταγόρας* ενότητα 4 τα δώρα του Δία για την οργάνωση των πολιτικών κοινωνιών), με τους **νόμους** πρβ. Τον νόμο του Σόλωνα που παραδίδει ο Πλούταρχος: *ἀτίμων είναι τον εν στάσει μεδετέρας μερίδος γενόμενον*), με τους **λόγους** των ρητόρων και των σοφιστών (πρβ. *Πρωταγόρας* ενότητα 1 στο βιβλίο *Φιλοσοφικός Λόγος*, το περιεχόμενο του μαθήματος ευβουλία). Για τον Πλάτωνα ο φιλόσοφος είχε καθήκον να κατέλθει στην πολιτική κονίστρα, ενώ ο Αριστοτέλης, μολονότι εξαίρει την ευδαιμονία του θεωρητικού βίου, ασχολείται διεξοδικά με την ανάλυση των πολιτειακών χαρακτηριστικών, γεγονός που αποδεικνύει τη σπουδαιότητα που προσδίδει στην πολιτική ζωή και τη συμμετοχή όλων σε αυτήν.

Σχετικά με τον ωφέλιμο βίο στην ιδιωτική ζωή που προσφέρει η μελέτη της φιλοσοφίας, αυτός συμπίπτει με τον άριστο βίο που σχετίζεται με την αρετή (για τη σημασία και τα είδη του βίου βλέπε σχόλιο σελίδα 23 στον Φάκελο Υλικού). Ο ιδεώδης τύπος βίου επιτυγχάνεται σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (και τον Πλάτωνα) μέσω του παιδευτικού αγαθού της φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία θεωρείται ως η μελέτη του πρώτου και ύψιστου αγαθού και πρέπει να επιδιώκεται από όλους τους ανθρώπους και κυρίως όσους θέλουν να ασχοληθούν με την πολιτική. Πίσω από τις θέσεις αυτές του Αριστοτέλη μπορούμε να διακρίνουμε την επιρροή του Πλάτωνα που είχε διατυπώσει με ενάργεια παρόμοιες θέσεις στην *Πολιτεία* δίνοντας τα χαρακτηριστικά των φιλοσόφων - βασιλέων.

Το συμπέρασμα προκύπτει λογικά από τον ακόλουθο συλλογισμό:

- α) Το σώμα μας και όσα σχετίζονται με αυτό είναι όργανα
- β) Όλα τα όργανα μπορούν να χρησιμοποιηθούν με τρόπο καλό και ωφέλιμο ή με τρόπο κακό και βλαπτικό
- γ) Η φιλοσοφία μάς διδάσκει τον καλό και ωφέλιμο τρόπο χρήσης των διαφόρων οργάνων

Άρα: πρέπει να φιλοσοφούμε.

Δεύτερη παράγραφος/ 2° Επιχείρημα

Στην δεύτερη παράγραφο διατυπώνεται ένα επιπλέον ("Ετι...") επιχείρημα **για την αναγκαιότητα της φιλοσοφίας, αφού αυτή μπορεί να χρησιμοποιεί σωστά όλα τα είδη γνώσης**. Στη συγκεκριμένη παράγραφο παρατίθενται διαφορετικά πεδία γνώσεων (έπιστήμαι), με διαφορετική στόχευση το καθένα. **Αν, όμως, ο άνθρωπος θέλει να συγκλίνουν όλα αυτά στην επίτευξη ενός κεντρικού στόχου (κυρίως αγαθοῦ), οφείλει να υποτάξει όλες τις επιμέρους γνώσεις σε μία κεντρική καθοδήγηση. Αυτήν την ασκεί η φιλοσοφία πάνω στις επιμέρους επιστήμες.** Πιο συγκεκριμένα, κατά τον Αριστοτέλη η γνώση μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε διάφορα επίπεδα με διαφορετική στόχευση: α) γνώση που παράγει τα αγαθά της ζωής και γνώση που τα χρησιμοποιεί, β) είδη γνώσης που υπηρετούν και είδη γνώσης που επιτάσσουν/ καθοδηγούν: τα τελευταία εκπροσωπούν τον υψηλότερο βαθμό γνώσης και σε αυτά βρίσκεται το καθαυτό αγαθό (ο κεντρικός στόχος).

Να υπενθυμίσουμε ότι στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη **όλες οι γνώσεις είναι χρήσιμες και απαραίτητες αλλά δεν είναι ισότιμες μεταξύ τους**. Για την ακρίβεια, ο φιλόσοφος έχει διακρίνει τρία είδη γνώσεων: τις «ποιητικές», τις «πρακτικές» και τις «θεωρητικές». Στις πρώτες εντάσσονται όλες οι τεχνικές δεξιότητες, συμπεριλαμβανομένων των καλλιτεχνικών, που αποσκοπούν στην κατασκευή υλικών αντικειμένων και στην κάλυψη των πρακτικών αναγκών που σχετίζονται με την κατασκευαστική ικανότητα. Στις δεύτερες ανήκουν οι γνώσεις που έχουν ω αντικείμενο την ανθρώπινη συμπεριφορά και αφορούν την ηθική και την πολιτική θεωρία. Τέλος, οι «θεωρητικές» γνώσεις περιλαμβάνουν τη φυσική, τα μαθηματικά και την «πρώτη φιλοσοφία» -κατά τον Αριστοτέλη- ή αλλιώς τη θεολογική (η οποία μελετά τις έννοιες και τον *θεό* ως *το πρώτο κινουν ακίνητο*). Οι γνώσεις αυτές ονομάζονται θεωρητικές γιατί είναι απαλλαγμένες από οποιαδήποτε πρακτική εφαρμογή πέραν της ερμηνείας που δίνουν για την αρχή και την κίνηση των πάντων και μάλιστα η «πρώτη φιλοσοφία» είναι η θεωρητική γνώση «των πρώτων αρχών και αιτίων» (*Μετά τα Φυσικά*).

Η **διάκριση των γνώσεων** όπως παρουσιάζεται στο απόσπασμα **δίνει έμφαση στην ιεράρχησή τους** καθώς αναφέρεται ότι κάποιες είναι πιο σημαντικές από τις άλλες. Η ιεράρχηση των επιστημών συνδέεται με την τριμερή

διάκριση της ψυχής που έκανε ο Αριστοτέλης και θυμίζει την αντίστοιχη διάκριση που έγινε από τον Πλάτωνα. Σύμφωνα με την εισαγωγή στο εγχειρίδιο *Φιλοσοφικός Λόγος*, ο Αριστοτέλης διέκρινε τρία μέρη στην ψυχή: το **λόγον έχον μέρος** (διανοητικό ή λογιστικόν, σχετίζεται με τις διανοητικές αρετές), το **άλογον μέρος** (σχετίζεται με λειτουργίες όπως η θρέψη και η αναπαραγωγή) και ένα μέρος που μετέχει **και στο άλογον και στο λόγον έχον μέρος** της ψυχής. Το τρίτο ο ίδιος ο Αριστοτέλης το ονόμασε **επιθυμητικόν** κι έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου, τις **ηθικές αρετές**. Η διάκριση αυτή καταξιώνει τον λόγο έναντι των επιθυμιών και των παθών αλλά και των άλογων ψυχικών λειτουργιών (θρέψη, αναπαραγωγή κ.λπ.) Η ίδια ιδέα απαντά και στον Πλάτωνα και **απηχεί γενικότερα την αρχαιοελληνική σκέψη της κλασικής εποχής που επεδείκνυε εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη λογική**.

Η πιο **σημαντική** από τις επιστήμες είναι αυτή που δείχνει το **κυρίως αγαθό**. Ο Αριστοτέλης ορίζει το **άγαθόν ως το τέλος**, τον **σκοπό** μιας σειράς ανθρώπινων πράξεων: *ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν τὸ τέλος τῶν ἀνθρώπων πρακτικῶν* (Ηθικά Εὐδήμια 1218b11-12). Κυριολεκτικό και ολικό **άγαθόν** είναι εκείνο που δεν αποτελεί μέσο για την επίτευξη ενός επόμενου σκοπού, αλλά είναι ο απώτατος σκοπός και η τελική κατάληξη του ανθρώπινου βίου. Κατά τον Αριστοτέλη το κατεξοχήν **άγαθόν** είναι η ευδαιμονία: ζωή σπουδαία. Τοῦτ' ἄρα ἐστὶ τὸ τέλεον ἀγαθόν, ὅπερ ἦν ἡ εὐδαιμονία (Ηθικά Εὐδήμια 1219a27-28).

Ακολουθεῖ η υποθετική διατύπωση: **Εἰ τοίνυν μόνη ἡ τοῦ κρίναι ἔχουσα τὴν ὀρθότητα καὶ ἡ τῷ λόγῳ χρωμένη καὶ ἡ τὸ ὅλον ἀγαθὸν θεωροῦσα**, ἣτις ἐστὶ φιλοσοφία, **χρησθαι πᾶσι καὶ ἐπιτάττειν κατὰ φύσιν δύναται**.

εάν η φιλοσοφία, εκείνο δηλαδή το **εἶδος γνώσης** που α) καταλήγει σε διατύπωση σωστής κρίσης, β) χρησιμοποιεί τη λογική και γ) στοχεύει συνολικά το αγαθό,

μπορεί να χρησιμοποιεί όλα τα άλλα είδη γνώσης και να τα διευθύνει σύμφωνα με τις αρχές της φύσης (κατὰ φύσιν),

τότε πρέπει να φιλοσοφούμε (φιλοσοφητέον=χρὴ φιλοσοφεῖν), καθώς κατὰ την άποψη του Αριστοτέλη (ὡς...) μόνο η φιλοσοφία περιλαμβάνει τη σωστή κρίση και την αλάνθαστη (**ἀναμάρτητον**) γνώση (**φρόνησιν**), που διαθέτει την ορίζουσα δύναμη να καθορίζει τι πρέπει και τι δεν πρέπει να κάνουμε (**ἐπιτακτικὴν φρόνησιν**).

Η διατύπωση και εδώ είναι δεοντολογική, αποτελεί το συμπέρασμα μίας ακόμη υποθετικής διατύπωσης, ενώ αιτιολογείται από την υποκειμενική παραδοχή για τη μοναδικότητα της φιλοσοφίας (ὡς μόνης φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης). Αξιοσημείωτη είναι η σύνδεση της φιλοσοφίας με τον ορθό λόγο και την ευθυκρισία που αναδεικνύουν την εμπιστοσύνη στο ελεύθερο πνεύμα.

✚ κρίναι τὴν ὀρθότητα, τῷ λόγῳ χρωμένη, ὀρθὴν κρίσιν, ἀναμάρτητον

Οι εκφράσεις αυτές απηχούν την **αμέριστη** -κατὰ την κλασική εποχή **εμπιστοσύνη** των Ελλήνων στην **ικανότητα της ανθρώπινης λογικής, στον ορθό λόγο**. Αναντικατάστατος οδηγός του ανθρώπου για να βρίσκει σε κάθε περίπτωση μέσα στην καθημερινότητα την ορθή επιλογή θεωρούν πως είναι ο ορθός λόγος. Η λογική λειτουργεί ως ο ανεκτίμητος σύμβουλος της ελεύθερης προαίρεσης· αυτή θα καθοδηγήσει τον άνθρωπο στο πώς θα βιώσει και θα εκδηλώσει τα πάθη, πώς θα σχετιστεί στην πράξη με τους άλλους ανθρώπους, πώς θα αντιμετωπίσει τις καταστάσεις, τα γεγονότα και τα πράγματα μέσα στην πολιτική κοινωνία. **Έτσι, οι διανοητικές αρετές του ανθρώπου συνεργάζονται με τις ηθικές, για να του προσφέρουν από κοινού την ευτυχία**. Στο λογικό μέρος της ψυχής και το **ἄλογον** πλὴν μετέχον λόγου, ἀξεχώριστα μεταξύ τους όπως το κυρτό και το κοίλο σε μια καμπύλη, αλληλεπιδρούν και γεννούν την αρετή και την ανθρώπινη ευδαιμονία.

Γενικά ερμηνευτικά σχόλια

1. Είναι ευδιάκριτη και στις δύο παραγράφους η τελολογική διάσταση της αριστοτελικής διδασκαλίας. Προκειμένου να φανερωθεί και να καταδειχτεί ποιο είναι το σημαντικό στην ανθρώπινη ζωή, είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί ο απώτερος σκοπός στον οποίο αυτή οφείλει να τείνει.

2. Άμεσα διακρίνεται και στις δύο παραγράφους μια βασική πλατωνική αρχή: ο λόγος έχει ένα ηγεμονικό ρόλο στην ψυχή και τη ζωή του ανθρώπου · κατευθύνει τις πράξεις του. Ο Αριστοτέλης ενστερνίζεται αυτή την ιδέα και την υποστηρίζει και σε άλλα κείμενά του . Στο βάθος πρόκειται για την εμπιστοσύνη στην ανθρώπινη λογική, η οποία χαρακτηρίζει την αρχαιοελληνική σκέψη κατά την κλασική εποχή, ιδίως μετά τον Σωκράτη, και πριν κλονιστεί από τις ριζικές πολιτειακές μεταβολές που επέφεραν οι κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου.

3. Στην **πρώτη παράγραφο** ο άνθρωπος καλείται **με τη φιλοσοφία να ελέγξει και να κατευθύνει το σώμα** του και τις αντίστοιχες δραστηριότητές του. Στη **δεύτερη** καλείται **να ελέγξει και να κατευθύνει το πνεύμα του**, τις επιμέρους γνώσεις που θα αξιοποιηθούν στις ποικίλες πρακτικές ενέργειές του. Τελικά, έτσι, η φιλοσοφία λειτουργεί ενοποιητικά για τον άνθρωπο. Συντονίζει την παρουσία του στον κόσμο, δίνοντάς της συνοχή και ενότητα. Πρόκειται για μια έντονη λογοποίηση (εκλογίκευση) της εν πολλοίς αντιφατικής καθημερινότητας.

4. Μπορεί η φιλοσοφία να μη συνδέεται και να μην δεσμεύεται από καμία άμεση χρηστικότητα, όπως το είδαμε στο απόσπασμα από τα Μετά τὰ Φυσικά του Αριστοτέλη, εντέλει όμως αφορά σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα και σε κάθε έκφανση της ζωής του ανθρώπου. Υπ' αυτή την έννοια θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι απολύτως χρήσιμη και ωφέλιμη γι' αυτόν.

- Απορρίπτεται η εικόνα του «απόκοσμου φιλοσόφου» που η λαϊκή αντίληψη της εποχής αλλά και ο Ισοκράτης είχαν.
- Βασική επιδίωξη του Αριστοτέλη είναι να υπερασπίσει τη σωκρατική πρόταση ότι «ὁ ἀνεξέταστος βίος οὐ βιωτὸς ἀνθρώπῳ» και να την επικυρώσει με νέα επιχειρήματα από τη δική του βιοθεωρία.

Α' Μείζον Τελολογικό Επιχείρημα

**Φιλοσοφικός ο έλεγχος των σωματικών μέσων
για τη διασφάλιση του διττού τέλους στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο**

Π1	«Τὰ ὑποκείμενα πρὸς τὸν βίον ἡμῖν, οἷον τὸ σῶμα καὶ τὰ περὶ τὸ σῶμα, καθάπερ ὄργανά τινα ὑπόκειται»
Π2	«τούτων δ' ἐπικίνδυνός ἐστιν ἡ χρῆσις, καὶ πλέον θάτερον ἀπεργάζεται τοῖς μὴ δεόντως αὐτοῖς χρωμένοις»
Σ ως Π3	«Δεῖ τοίνυν ὀρέγεσθαι τῆς ἐπιστήμης κτᾶσθαι τε αὐτὴν καὶ χρῆσθαι αὐτῇ προσηκόντως, δι' ἧς πάντα ταῦτα εὖ θησόμεθα».
Σ (τελικό)	«Φιλοσοφητέον ἄρα ἡμῖν, εἰ μέλλομεν ὀρθῶς πολιτεύσεσθαι καὶ τὸν ἑαυτῶν βίον διάζειν ὠφελίμως».

Πολιτική και πρακτική διάσταση της φιλοσοφίας
Φιλοσοφούμε, για να έχουμε ορθή πορεία στον δημόσιο βίο
και επωφελή δράση στην ιδιωτική ζωή.

Β' Μείζον Τελολογικό Επιχείρημα

**Έλεγχος και καθοδήγηση των επιμέρους διαστάσεων του πνεύματος
για τη διασφάλιση του καθολικού αγαθού**

Π1	«Ἐτι τοίνυν ἄλλαι μὲν εἰσιν αἱ ποιοῦσαι ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ πλεονεκτημάτων ἐπιστῆμαι, ἄλλαι δὲ αἱ χρώμεναι ταύταις, καὶ ἄλλαι μὲν αἱ ὑπηρετοῦσαι, ἕτεραι δὲ αἱ ἐπιτάττουσαι, ἐν αἷς ἐστιν ὡς ἂν ἡγεμονικώτεραις ὑπαρχούσαις τὸ κυρίως ὄν ἀγαθόν».
Π2	«Εἰ τοίνυν μόνη ἡ τοῦ κρίνειν ἔχουσα τὴν ὀρθότητα καὶ ἡ τῷ λόγῳ χρωμένη καὶ ἡ τὸ ὅλον ἀγαθὸν θεωροῦσα, ἣτις ἐστὶ φιλοσοφία, χρῆσθαι πᾶσι καὶ ἐπιτάττειν κατὰ φύσιν δύναται,»
Σ	«φιλοσοφητέον ἐκ παντὸς τρόπου, ὡς μόνης φιλοσοφίας τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὴν ἀναμάρτητον ἐπιτακτικὴν φρόνησιν ἐν ἑαυτῇ περιεχούσης».

Καθοδηγητικός ο ρόλος της φιλοσοφίας στα επιμέρους πεδία γνώσης

Φιλοσοφούμε, ώστε με την ορθή κρίση και την αλάνθαστη καθοδηγητική φρόνηση του ανώτερου αυτού τρόπου ζωής να οδηγηθούμε στο καθολικό αγαθό, το ευ ζην.

Βιβλιογραφία

1. Αμπελάς Ι. Π. ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Ο.Π. Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
2. Ασημακοπούλου Δώρα, ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ, ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ εκδ. Άλκιμο
3. Μπετσάκος Βασίλειος, Επιμορφωτικό Υλικό για τα Αρχαία Ελληνικά Γ' Λυκείου
4. Μ. Ντότσινα Α.Μ. Πανταζή, Γ. Μπουμέλης ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ, ΦΑΚΕΛΟΣ ΥΛΙΚΟΥ, Ελληνοεκδοτική